

De invloed van sekse en manier van lesgeven van de docent op de attitudeverandering in relationeel geweld na het preventieprogramma “ Stay in Love”

*“Levert de sekse van de docent en de manier van lesgeven een
verschil op in de attitudeverandering van relationeel
geweld?”*

Master psychologie Kinder- en Jeugd

Debby Hamstra

0344672

Datum: 7 juli 2009

Thesisbegeleider:

Lonneke van Pelt, Msc.

Voorwoord

Deze masterscriptie is een onderdeel van mijn opleiding Kinder- en Jeugd Psychologie aan de Universiteit Utrecht. Ik heb mijn onderzoek gedaan in samenwerking met Maaïke Kempes en Lonneke van Pelt van de Universiteit Utrecht.

Met hen heb ik deelgenomen aan het onderzoek naar het preventieve programma Stay in Love.

Hierbij wil ik iedereen bedanken die met het Stay in Love project hebben meegewerkt, de leerlingen, docenten, medestudenten en mijn begeleiders Maaïke Kempes en Lonneke van Pelt, vanuit de Universiteit Utrecht.

Debby Hamstra, juli 2009

Samenvatting

Dit onderzoek heeft gekeken naar een preventieprogramma “Stay in Love” ter voorkoming van relationeel geweld bij jongeren. Relationeel geweld komt in Nederland het vaakst voor binnen huiselijk geweld.

Door te kijken naar de effecten op attitudeverandering van de Stay in Love lessen kan relationeel geweld afnemen. De lessen worden gegeven door zowel mannelijke als vrouwelijke docenten en hierin zijn in de literatuur tegenstrijdige resultaten te vinden over de verschillen hierin. Deze docenten geven de lessen op verschillende manieren en daarom is het belangrijk om ook hier naar te kijken wat hiervan het effect is op de leerlingen en hun attitudeverandering. Samenvattend wordt gekeken naar de effecten van het hebben gehad van de Stay in Love lessen, de manier van lesgeven door de docent, de sekse van de docent en dezelfde sekse tussen docent en leerling op de attitudeverandering van relationeel geweld.

Uit het onderzoek blijkt dat de lessen, de manier van lesgeven, de sekse van de docenten en dezelfde sekse tussen docent en leerling geen verschil oplevert in de attitudeverandering.

Deze resultaten zijn tegen de verwachting in, want uit eerdere onderzoeken blijkt dat preventieve programma's helpen attitudes om te vormen. Dat sekse geen effect speelt is al gebleken uit eerder onderzoek, hierin zijn tegenstrijdige resultaten te vinden. De manier van lesgeven zou een verschil moeten maken in de attitudeverandering van leerlingen, doordat iemand die beter lesgeeft meer informatie overbrengt op de ontvanger.

Doordat in dit onderzoek geen effecten zijn gevonden kan er niet gezegd worden dat ze er helemaal niet zijn, de steekproef was aan de kleine kant, waardoor verder onderzoek gewenst is. Dit gaat ook gebeuren. Als namelijk blijkt dat het Stay in Love-programma niet het beoogde effect bereikt zal er een nieuw programma ontwikkeld moeten worden, want voor de maatschappij is het belangrijk dat relationeel geweld afneemt.

Inleiding

Geweld vertoont zich in drie vormen, in dit onderzoek wordt toegespitst op relationeel geweld. Relationeel geweld houdt in: het aantasten van de persoonlijke integriteit, zowel geestelijk, lichamelijk als seksueel geweld. Daders van relationeel geweld kunnen (ex)-partners, familieleden of huisvrienden zijn. Dit zijn personen die vriendschappelijk zijn verbonden met het slachtoffer of mensen uit de directe omgeving van het slachtoffer, die men ontmoet in huiselijke sfeer. (Van Dijk, Flight, Oppenhuis, en Duesmann, 1997; Lünneke en Bruinsma, 2005).

Relationeel geweld is de vorm van geweld die het meeste voorkomt in Nederland (van Dijk, Oppenhuis, 1997;2002; Ferwerda, 2007). Jongere mannen en vrouwen 16-25 jaar, blijken meer risico te lopen op relationeel geweld dan de leeftijdsgroepen hierboven (Johnson en Ferraro, 2000). Op de groep 12-25 jaar zegt het politieonderzoek dat deze groep het op één na meest te maken heeft met relationeel geweld. De groep van 25-45 heeft er het meest mee te maken (Ferwerda, 2007). Zowel de frequentie en de consequentie van het geweld zijn van belang (Simonelli, Mullis, Elliot & Pierce, 2002).

Bij jongeren heerst onwetendheid rondom seks en relaties (de Graaf, 2005). Ze zijn onzeker over zichzelf, over hoe verliefdheid en seksualiteit werkt. Als adolescenten verkering hebben weten ze vaak niet hoe ze met alles om horen te gaan in een relatie. Adolescenten zitten in een levensfase waarin daten een belangrijke rol speelt. Dit daten is vooral belangrijk voor het vormen van de identiteit (Paul en White, 1990).

Ondanks dat al een tijd bekend is dat relationeel geweld een toenemend probleem is, naar aanleiding van de landelijke politiecijfers, is het nog een opkomend onderwerp voor onderzoekers (Vink, 2008). De ernst van het probleem is groot, dus daarom is het belangrijk dat juist bij de groep adolescenten onderzoek wordt gedaan. Deze groep zit in een belangrijke periode van hun leven en als dan al kennis wordt gemaakt met geweld binnen de relatie heeft dit weinig positiefs in het vooruitzicht voor eventuele latere relaties (Hickman, Jaycox & Aronoff, 2004).

Als er op deze leeftijd kennis wordt gemaakt met relationeel geweld kan de attitude van de adolescenten hier tegenover naar de negatieve kant worden gevormd. Daders van relationeel geweld voldoen aan een aantal kenmerken, waaronder een procrimineel attitude. Wanneer dit kenmerk aanwezig is zal het recidiverisico van relationeel geweld toenemen (Vlachos, Hoop, 2007). Volgens Dahlberg, Toal, & Behrens (1998): Fincham, Cui,

Braithwaith en Pasley (2008) is het van belang om naar attitudes te kijken in relatie tot geweld, omdat blijkt dat hierdoor resultaat te behalen valt in het doen afnemen van relationeel geweld. Attitudes reguleren het handelen van een groep en op deze manier wordt een collectieve en maatschappelijke norm vastgesteld (Fincham, ed al. 2008). Een attitude is een overtuiging, mening dat iets goed of fout is, moreel of immoreel, leuk of niet leuk, aantrekkelijk of afstotend is (Gray, 2002).

Het omvormen van attitudes kan gebeuren door een interventie hierop in te zetten waarin informatie wordt gegeven betreffende relaties. Jongeren moeten meer na gaan denken over hoe relationeel geweld zich vorm geeft. Preventieve interventies geven de jongeren meer inzicht hierin, waardoor jongeren eerder kunnen reageren op signalen, hierdoor kan geweld voorkomen worden. Een voorbeeld hiervan is het programma Safe Dates. Doelen van dit programma waren onder andere, de normen van adolescenten veranderen betreffende relationeel geweld, sekserollen omvormen en het verbeteren van vaardigheden bij conflicten (Foshee & Langwick, 2004). Nadat het programma was uitgevoerd bleek dat er na vier jaar een afname was tussen de 56 en 92% in relationeel geweld (Foshee & Langwick, 2004). Een soortgelijk project als Safe Dates is het project Stay in Love waarover het in dit artikel gaat. Stay in Love verschilt van Safe dates, doordat zij zich hebben gericht op zowel primaire als secundaire preventie. Primair houdt in dat relationeel geweld voorkomen kan worden en secundair is dat wanneer er relationeel geweld is het gestopt gaat worden. De dader of slachtoffer wordt geholpen. Stay in Love gebruikt alleen de primaire preventie. Daarnaast heeft Safe Dates ook gemeenschapsactiviteiten en dienstverleners uit de gemeenschap erbij betrokken. Deze dienstverleners, die werkten bij de sociale dienst, eerste hulp, bij de politie of vertrouwenspersonen op scholen, kregen workshops aangeboden (Foshee & Langwick, 2004). Een ander verschil is dat Safe Dates andere variabelen in het onderzoek betrokken heeft dan Stay in Love. Bij Safe Dates wordt bijvoorbeeld gekeken naar de stijlen van conflictmanagement.

Behalve Safe Dates zijn er nog meerdere preventieprogramma's geweest betreffende relationeel geweld. Voor adolescenten zijn er minder preventieprogramma's geweest dan voor volwassenen (Hickman et al., 2004). In de jaren '80 is The Minnesota School Curriculum Project (MSCP) uitgevoerd (Jones, 1991) Het preventieprogramma had als doel dat de participanten minder agressief zouden worden en een minder grote kans hadden om een pleger te worden van relationeel geweld. Dit effect werd geprobeerd te bereiken door de attitudes over geweld te veranderen en kennis te vergroten. (Hickman et al., 2004). Nadat de

effectiviteit van het programma is getoetst bleek dat kennis over relaties significant was toegenomen. De attitude was niet significant veranderd (Hickman et al, 2004).

Een andere studie is uitgevoerd door Safer (1994) over het programma Healthy relationships: A violence prevention Curriculum. In dit programma werd de jongeren kennis bijgebracht over gezonde en ongezonde relaties. Daarnaast werden de sociale vaardigheden meer ontwikkeld, zodat ze een langdurige relatie aan kunnen gaan (Safer,1994). In totaal duurde dit project drie jaar. In het begin werd het programma gegeven door alleen maar docenten, maar in het laatste jaar van het project werd het internet er ook bij betrokken. De effectiviteit van dit project laat zien dat het ervoor zorgt dat adolescenten significant veranderen in de toename van kennis over gezonde en ongezonde relaties en de sociale vaardigheden ook positief veranderen ten aanzien van relationeel geweld (Safer,1994).

Nog een andere studie werd uitgevoerd door Avery-Leaf (Avery-Leaf, Cascardi, O'Leary, & Cano,1997). Het doel van dit preventieprogramma was het omvormen van individuele attitudes en daarnaast de communicatievaardigheden van individuen toe laten nemen. Daarnaast probeerde dit programma meer sekse gelijkheid binnen relaties te krijgen. Er werden effecten ontdekt in attitudes, onder andere over de afname van het rechtvaardigen van geweld binnen een relatie. Echter dit had te veel gebreken, dus daarom vonden de onderzoekers dat er dieper op in gegaan moest worden in volgend onderzoek naar attitude (Avery-Leaf et al., 1997).

Uit eerdere onderzoeken blijkt dat het effectief is en daarom is Stay in Love ontwikkeld in Nederland. Het Stay in Love programma is een vorm van universele preventie, omdat het zich heeft gericht op jongeren in het algemeen en niet een risicogroep heeft genomen (Borne, 2006). Het Stay in Love programma bestaat uit de volgende onderdelen: een website, folder, relatietest, docententraining en een lessenserie bestaande uit vier lessen. Het doel van het programma is om de kennis en bewustwording van hoe een 'normale', 'gezonde' relatie hoort te zijn is toegenomen. Daarnaast wordt een juiste houding beïnvloedt ten opzichte van het voorkomen dat problemen in een relatie leiden tot relationeel geweld.

Waarin Stay in Love zich onderscheid van voorgaande preventieve programma's is dat het niet alleen kijkt naar de effecten, maar ook terugkijkt naar het hele proces. Het project wordt gevolgd door middel van het observeren van de lessen, waardoor onder andere gekeken kan worden of de lessen worden uitgevoerd zoals de bedoeling is volgens de handleiding (zie voor een vb. van de observatielijst Bijlage 2). Van begin tot eind wordt bekeken hoe het wordt uitgevoerd en of het haalbaar is.

Het Stay in Love programma is een lesprogramma dat gegeven wordt door docenten. Om het Stay in Love programma over te brengen op de leerlingen is de manier van lesgeven van belang. Meerdere studies tonen aan dat een goede docent zijn leerlingen in de gaten houdt, eerlijk is, accepterend en ondersteunend werkt, op hetzelfde niveau gaat zitten als zijn leerlingen en ze uitdaagt (Cruickshank & Haefele, 2001). Volgens Kampen (2008) zijn de volgende facetten belangrijk tijdens het lesgeven, zodat informatie beter overgebracht kan worden: allereerst stimuleren, aanmoedigen, zodat leerlingen op een gegeven moment meer zelfstandig kunnen werken. Ten tweede, monitoren en ondersteunen waardoor leerlingen zich bezig blijven houden met hun werk (Kampen, 2008). Wanneer een docent deze technieken toepast zal de stof beter worden opgeslagen door zijn leerlingen. Deze betere opslag zorgt voor meer kennis en deze toename in kennis zorgt voor het omvormen van attitude (Safer, 1994). Als de docent voorbeelden geeft tijdens het aanmoedigen, zal een leerling nieuwe vaardigheden zich eigen gaan maken (Forgatch, Patterson, & de Garmo, 2005). Nieuwe gedragingen en vaardigheden moeten worden opgedeeld in kleinere stukjes, waardoor het gewenste gedrag en de vernieuwde vaardigheid wordt opgeslagen. Tijdens het monitoren dient de docent vragen te stellen aan de leerlingen op een dergelijke manier dat de leerling zelf tot het juiste antwoord komt. Hierdoor ontdekt de leerling zelf de belangrijkste kenmerken van de nieuwe vaardigheid. Wanneer de nieuwe vaardigheden onderdeel worden van de leerling is de kennis toegenomen en wordt de houding aangepast tegenover de situaties (Forgatch, ed al., 2005). Mogelijk hangt de attitudeverandering af van de manier van lesgeven, daar deze belangrijk blijken te zijn in de hierboven beschreven studies.

Niet alleen de manier van lesgeven is bepalend ook de sekse van de docent is een onderdeel in het onderzoek waar naar gekeken wordt. Er is tot nu toe weinig onderzoek naar gedaan naar de effecten hiervan (Duffy, Warren & Walsh, 2002). Toch blijken er verschillen te zijn in de manier van lesgeven tussen mannelijke en vrouwelijke docenten (Duffy, Warren & Walsh, 2002). Mannen en vrouwen verschillen in mate van sensitiviteit, rationaliteit en mate van autoritatieve houding. Dit zijn onderdelen die in dit onderzoek worden meegenomen (Duffy, Warren & Walsh, 2001).

In het onderzoek van Timmerman en van Essen (2004), blijkt dat vrouwelijke docenten meer intellectuele capaciteiten en betere leerprestaties hebben. Hierdoor brengen vrouwen informatie beter over aan hun leerlingen dan dat mannen dit doen (Timmerman en van Essen, 2004). Echter in hetzelfde artikel is te lezen dat de sekse van de leerkracht geen verschil maakt in het cognitieve functioneren en dat de sekse van de leerkracht geen effect heeft op de houding van de leerlingen in de klas (Timmerman & van Essen, 2004).

Vanuit leerlingen gezien blijkt er uit onderzoek dat er voorkeur bestaat voor een docent van hetzelfde geslacht (Feldman, 1993). Deze voorkeur kan lijden tot het gevolg dat een meisje beter oplet tijdens de lessen van een vrouwelijke docent en vice versa. Daarbij blijkt dat vrouwelijke docentes negatiever reageren op jongens dan op meisjes. Dit is te merken uit het feit dat een vrouwelijke docent meer voorkeur geeft aan een vrouwelijke leerling (Timmerman & van Essen, 2004). De jongens in de klas worden meer genegeerd, en dit kan ervoor zorgen dat er meer antisociaal gedrag wordt ontwikkeld bij de jongens in de klas. Dit antisociale gedrag zorgt er vervolgens voor dat de docent deze leerling nog meer gaat negeren. Er ontstaat een visuele cirkel (Reinke, & Herman, 2002). Waarin vrouwelijke docenten nog meer de voorkeur gaan geven aan meisjes. Andere onderzoeken spreken dit verschijnsel tegen door te zeggen dat vrouwelijke docenten de meeste voorkeur krijgen van de leerlingen, dus ook jongens geven de voorkeur aan een vrouwelijke docent (Feldman, 1993).

Het doel van dit onderzoek is te kijken naar de attitudeverandering van leerlingen na het preventieprogramma 'Stay in Love'. Waar specifiek naar gekeken wordt is de manier van lesgeven, de rol van sekse van de docent alleen en de sekse van zowel docent als leerling. De tegenspraak in sekse wordt in dit onderzoek meegenomen door te gaan kijken naar de verschillen die gevonden worden aan de hand van de sekse van de docenten en de leerlingen.

De meeste literatuur die hiervoor besproken is legt het verband tussen een preventieprogramma en attitudeverandering. Naar aanleiding hiervan is de eerste onderzoeksvraag geformuleerd. *Verandert de attitude van de jongeren na het volgen van het Stay in Love programma?* Hierbij wordt gekeken naar de groep leerlingen die wel les heeft gehad in vergelijking met de groep die geen les heeft gehad. Gebaseerd op de eerder besproken literatuur wordt verwacht dat de lessen van Stay in Love ervoor zullen zorgen dat de attitude van de leerlingen negatiever zal worden tegenover relationeel geweld. Leerlingen zullen het dus minder normaal vinden dat er geweld voorkomt binnen een relatie.

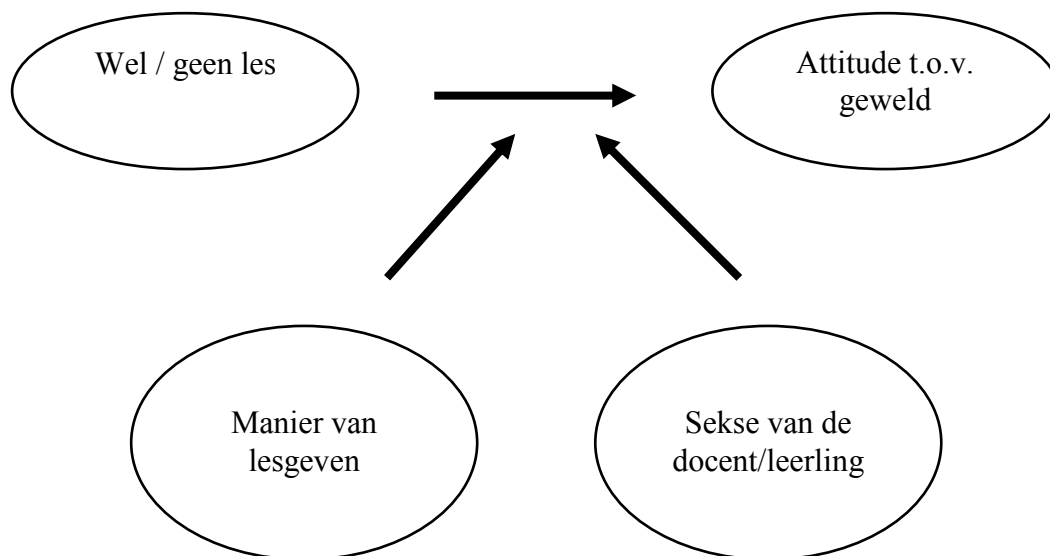
De tweede onderzoeksvraag die gesteld wordt in dit onderzoek is: *Leidt een goede manier van lesgeven een groter verschil in attitudeverandering op?* Verwacht wordt dat wanneer de docent de hierboven genoemde technieken toepast in zijn lesgeven, de verandering in attitude negatiever zal worden tegenover relationeel geweld. Waarbij een hogere score (tussen 5 en 9) op manier van lesgeven samengaat met het toepassen van de technieken, monitoren, aanmoedigen.

De bovenstaande literatuur over de sekse van docenten leidt tot een derde onderzoeksvraag. *Levert de sekse van de docent tot een groter verschil in attitudeverandering?* De verwachting is moeilijk in te schatten, omdat bovenstaande literatuur

elkaar tegenspreekt. Toch wordt de keus gemaakt dat de leerlingen die een vrouwelijke docent hebben meer attitudeverandering hebben. Deze keus is gebaseerd op het onderzoek van Duffy, Warren en Walsh (2001) waaruit blijkt dat vrouwelijke docentes meer sensitief zijn en meer letten op gedragsproblemen. De mannelijke docenten zijn meer instrumenteel, feitelijk en autoritatief en minder ondersteunend en expressief dan vrouwen. In het programma wordt een sensitieve houding verwacht van de docenten tegenover relaties.

Uit dezelfde literatuur wordt een vierde en laatste onderzoeksvraag gesteld: *Levert de overeenkomst tussen de sekse van de docent en leerling een groter verschil op in attitudeverandering?* Hierin wordt verwacht dat wanneer de sekse overeenkomstig is tussen docent en leerling de attitudeverandering groter zal zijn dan wanneer de sekse niet overeenkomstig is. Deze verwachting wordt gehaald uit het onderzoek van Timmerman & van Essen, (2004), doordat zowel leerlingen als docenten de voorkeur blijken te geven aan hetzelfde geslacht (zie figuur 1 voor het onderzoeksmodel)

Figuur 1: *Invloed van het wel/niet hebben gehad van les en een modererend effect van manier van lesgeven en de sekse van de docent/leerling.*

Methoden

Onderzoekspopulatie

De theoretische populatie van het onderzoek zijn alle kinderen in de leeftijd van 12-16 jaar zittend op een VMBO school (gemiddelde leeftijd is 14,02 jaar). Aangezien het een pilotstudie is zijn niet alle VMBO scholen in Nederland meegenomen in het onderzoek, maar is er gebruik gemaakt van een meertrapssteekproef. Er is gekozen voor VMBO scholen, omdat deze groep in de risicogroep valt. Uit eerdere ervaringen met een Stay in Love programma bleek dat vooral jongeren die lager opgeleid zijn vaker te maken krijgen met dwingen tot seksuele handelingen of ongewenste seksuele handelingen binnen hun relaties (Trimbos, 2009).

De gehele steekproef bestaat uit 778 leerlingen. Waarvan 302 leerlingen uit de eerste klas, 327 tweedeklassers, en 149 derdeklassers. Voor huidig onderzoek wordt gebruik gemaakt van 534 leerlingen. Dit aantal is ontstaan doordat er een aantal leerlingen niet bij beide meetmomenten aanwezig zijn geweest en van een klein aantal leerlingen de sekse van de docent onbekend is. Hierdoor kan er geen vergelijking gemaakt worden.

De werving van deze scholen is gedaan door het Trimbos en de regiocoördinatoren van het GGZ. Door toeval zijn er meer eerste en tweede klassen geselecteerd dan derde klassen voor het onderzoek. De meisjes zijn in de meerderheid in deze steekproef, 306 in totaal en het aantal jongens is 228. De gemiddelde leeftijd wordt in figuur 2 uitgebeeld.

	Jongens	Meisjes	Jongens/Meisjes
Min.	12,4	12,2	12,2
Max.	16,8	16,9	16,9
Gemiddelde	14,01	14,03	14,02

Figuur 2: *Gemiddelde, minimale en maximale leeftijd in jaren*

De meeste jongeren komen uit Nederland, nl. 518, 13 uit overige landen, 2 uit de Nederlandse Antillen en 1 uit Turkije. Er wordt nog gekeken naar opleidingsniveau van de leerlingen. In de steekproef hebben 154 leerling VMBO-BL als niveau, 134 leerlingen zitten op VMBO-KL, 73 leerlingen op het VMBO-GL en tot slot 150 leerlingen die op VMBO-TL zitten.

Tot slot is er een onderscheid gemaakt in de groep leerlingen die wel les heeft gehad en die geen les heeft gehad. Dit wordt uitgebeeld in figuur 3.

	Geen les	Wel les
Totaal	312	222
Jongens	141	87
Meisjes	160	146

Figuur 3: *Frequentietabel over wel/geen les hebben gehad.*

Waarop gelet is tijdens de werving is de aansluiting vanuit de scholen, de mogelijkheden die ze hebben qua docenten, didactische vaardigheden die docenten bezitten en hoe de relatie met de leerlingen is.

Overeenkomstig met de opzet van het onderzoek zijn drie provincies benaderd door het Trimbos Instituut en de regiocoördinatoren van GGZ voor de werving van participanten. De betreffende provincies zijn: Utrecht, Overijssel en Noord-Brabant. Uit de provincie Utrecht zijn vier VMBO scholen bij het onderzoek betrokken die zich allemaal in de stad Utrecht bevonden, nl; X11, Wellant College, Delta College en het Via Nova. Vanuit Overijssel doen drie VMBO scholen mee: het Ichtus College en het Almere College beide uit Kampen en het Ichtus College uit IJsselmuiden. Tot slot uit de provincie Noord-Brabant zijn twee VMBO-scholen uit Eindhoven benaderd, nl; De Rooi Pannen en het Helicon. Niet alle klassen die geselecteerd zijn om het Stay in Love programma te volgen doen mee aan het onderzoek. Enkele scholen wilde slechts meedoen aan het onderzoek met een beperkt aantal klassen, omdat de belasting voor de school anders te groot zou zijn. Het aantal derde klassen is ondervertegenwoordigt.

Stay in Love

Huidig onderzoek maakt deel uit van een groter onderzoek, namelijk het preventieprogramma ter voorkoming van relationeel geweld “Stay in Love”. Het Stay in Love programma bestaat, zoals eerder gezegd uit een website (www.stayinlove.nl), folder, relatietest, docententraining en een lessenserie. De website geeft informatie over relaties en relationeel geweld. De inhoud die te vinden is op de website is, de do’s en dont’s in een relatie, een relatietest, de signalen van probleemrelaties en relatiegeweld en links naar websites en telefoonnummers waar jongeren hun vragen kunnen stellen.

In de folder wordt bewustwording van het probleem gevraagd. Ook wordt er informatie verstrekt en verwezen naar de website (Borne, 2006). De relatietest bevat vijftien vragen over een relatie waaruit kan blijken hoe gezond de relatie is. Deze test is zowel op de

website te vinden als op een kaartje die de leerlingen uitgedeeld krijgen. De docentent training is ontwikkeld om docenten voor te bereiden op de lessenserie. Het geeft achtergrondinformatie over relationeel geweld. Tevens wordt het doel van de lessenserie besproken en aangegeven hoe verwacht wordt wat de houding, normen en waarden van de docenten is ten opzichte van relaties, hoe gezorgd moet worden voor een veilige sfeer in de lessen en grenzen aan kunnen worden gegeven. Het doel is om docenten het lessenpakket over te brengen, waardoor de kennis over het onderwerp wordt vergroot.

De lessenserie bestaat uit vier lessen, waarin elke les een bepaald thema behandelt. Door middel van rollenspellen en stellingen wordt getracht de kennis te vergroten van de jongeren. Daarnaast wordt ze ook geleerd hoe grenzen en wensen aangegeven kunnen worden, waardoor ze weerbaarder worden (Borne, 2006).

Onderzoeksuitvoering

Het onderzoek bestaat uit drie verschillende condities, of anders gezegd, drie periodes. Tijdens de condities worden de lessen gegeven. De ene school geeft in conditie 1 de lessen, de andere in conditie 2. Tussen elke conditie wordt een meetmoment ingelast waarin de kennisvragenlijst en de attitudevragenlijst wordt afgenomen bij de jongeren. Zo ontstaat een experimentele groep en een controle groep (zie figuur 4). Bij de nulmeting kwamen meerdere vragenlijsten aan bod, maar de inhoud hiervan is overbodig om te vermelden in dit artikel. Daarnaast is voor dit artikel alleen de nulmeting en meetmoment 2 meegenomen, omdat dit qua tijd haalbaar was. De toewijzing van de condities was niet random, maar scholen konden zich intekenen voor een bepaalde datum. De onderzoekers van de Universiteit Utrecht hebben geprobeerd dit nog te sturen, zodat in elke conditie een aantal klassen zouden zitten.

Nulmeting	Meting 2	Meting 3	Meting 4
Conditie 1	Stay in Love lessen		
Conditie 2		Stay in Love lessen	
Conditie 3			Stay in Love lessen

Figuur 4: *Visualisatie van de meet- en lesmomenten.*

Daarnaast zijn er observaties geweest tijdens de lesconditie. Hier hebben niet alle klassen aan mee gedaan. Niet alle docenten voelden zich prettig bij het idee dat hun les geobserveerd zou worden. Ze verwachtten dat de klas hier niet goed op zou reageren wanneer er mensen in de les zouden zitten die daar normaal niet bij zaten. Na afloop van elk meetmoment kregen de leerlingen en de docenten een versnapering. Voor de leerlingen werd onderling een cd-bon verloot aan het eind van alle meetmomenten.

Het onderzoek is beschrijvend van aard, wat inhoudt dat de doelstelling is om feiten te verzamelen en een objectieve beschrijving te geven van de realiteit. Het onderzoek is opgezet door de Universiteit Utrecht. Vanaf februari 2009 tot juni 2009 werd het lesprogramma en de website onderzocht. Het programma "Stay in Love" is door het Trimbos-instituut, Parnassio-Bavo en Movisie opgezet. Deze lessenserie maakt deel uit van een pilotstudie om de haalbaarheid van het programma te controleren en het ontwerp te verbeteren.

Meetinstrumenten

De leerlingen moesten als eerste hun demografische gegevens invullen. Gevraagd werd naar geboortedatum, nationaliteit, ook van de ouders, het wel/niet hebben van een relatie. Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen is als eerste gebruik gemaakt van een observatielijst.

Observatielijst, onderdeel: Manier van lesgeven.

Van elke leerkracht die de lessen geeft worden twee lessen geobserveerd. Deze observatie (zie bijlage 2) is afgeleid van het FIMP-model (Forgatch, Patterson & DeGarmo, 2005), de betrouwbaarheid van de observatielijst is 0,891, ($M = 3,75$, $SD = 3,52$). De inter-beoordelaar betrouwbaarheid was hoger dan 0,70. Tijdens de observatie werd gelet op drie constructen: betrokkenheid leerling, in hoeverre leerkrachten zich aan het lesprogramma houden, leskwaliteiten leerkracht. Om de manier van lesgeven te kunnen meten moet gekeken worden naar het onderdeel: leskwaliteiten leerkracht. Er kon gescoord worden op een negenpuntsschaal. Dit loopt van goed, redelijk naar onvoldoende, elke categorie is opgedeeld in drie cijfermogelijkheden. Goed is van negen tot en met zeven, redelijk werd gescoord van zes tot en met vier en tot slot werd onvoldoende gescoord van drie tot en met een.

Attitude jegens relationeel geweldlijst

De tweede meting die gebruikt wordt is aan de hand van de: *attitude jegens relationeel geweld lijst* (Price, et al.,1999). Deze vragenlijst (zie bijlage 2) wordt via een laptop afgenomen waarbij de vragen ook worden uitgesproken via een hoofdtelefoon. Dit is gedaan om de mensen met dyslexie te ondersteunen en daarnaast de leerlingen meer te isoleren van

de omgeving. De Cronbach's alfa op het eerste meetmoment is 0,878 ($M = 2,53$, $SD = 0,52$). Bij het tweede meetmoment is de Cronbach's alfa van de attitudevragenlijst 0,886, $M = 2,50$, $SD = 0,53$). In deze lijst worden vragen gesteld over het gebruik van geweld in een relatie en er moet geantwoord worden binnen een vijfpuntsschaal, lopend van 'heel erg mee eens' tot 'heel erg mee oneens'. Een voorbeeldvraag hiervan is: "Het is O.K. dat een meisje haar vriend, als hij dat verdient."

Data-analyses

Na het verzamelen van de gegevens is overgegaan tot het uitvoeren van statistische analyses om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Hiervoor is het programma SPSS 16.0 gebruikt. Als eerste werd bekeken of de betrouwbaarheid van de gebruikte vragenlijsten aan de normen voldeed. Vervolgens werden de scores op de *attitude wegens geweldlijst* (Price, Byers, and the Dating Violence Research Team, 1999) van elke leerling bij elkaar opgeteld en hieruit het gemiddelde berekend. De gemiddelde scores uit meting één en meting twee werden met elkaar vergeleken, door middel van het uitvoeren van een lineaire regressieanalyse. In alle modellen is de afhankelijke variabele meetmoment 2. In model 1 worden de onafhankelijke variabelen meetmoment 1 en wel/niet les hebben gehad toegevoegd. Model 2 wordt de variabele manier van lesgeven toegevoegd in het model. Doordat niet alle lessen zijn geobserveerd, zoals eerder gezegd is hier een klein bestand ontstaan van 254 leerlingen.

In Model 3 wordt de onafhankelijke variabele sekse van de docent toegevoegd. De vrouwen zijn in de meerderheid. In totaal hebben 378 leerlingen les gehad van alleen een vrouw, 72 leerlingen hebben les gehad van alleen een man en 84 leerlingen hebben les gehad van zowel man als vrouw. Om de hypothese te toetsen is het accent gelegd op de vrouwelijke docent. Sommige leerlingen hebben les gehad van zowel een man als een vrouw. Er is gekozen om de groep leerlingen die les hebben gehad van zowel vrouw als man bij de groep te gooien die les heeft gehad van een vrouw.

Tot slot wordt in Model 4 de variabele samesex docent en leerling erbij gevoegd. Hiervoor wordt een nieuwe variabele aangemaakt waarin de sekse van de leerling wordt gekoppeld aan de sekse van de docent. Hierdoor ontstaat dus een variabele, man/jongen en vrouw/meisje. In totaal hebben 257 totaal aan leerlingen les gehad van iemand van hetzelfde geslacht en 187 leerlingen hebben les gehad van iemand van het andere geslacht.

Missing values

In dit onderzoek is vrijwel geen sprake van missing values, omdat de leerlingen pas verder konden naar een volgende vraag. Met het invullen van de geboortedatum, klas en type onderwijs is niet alles juist gegaan. Hierdoor zijn er bij deze drie onderdelen missing values ontstaan.

Resultaten

Onderzoeksvraag 1: *Verandert de attitude van de jongeren na het volgen van het Stay in Love programma?*

Meetmoment 1 blijkt de grootste voorspeller te zijn van de attitudeverandering op meetmoment 2. Meetmoment 2 wordt voor 65,9% verklaard door meetmoment 1 (R^2 change = .65, $p < .05$). Na het toevoegen van de lessen in het model is er geen significante stijging van de verklaarde variantie (R^2 change = .00, $p < .05$). De belangrijkste voorspeller van attitude verandering voor jongens op meetmoment twee, is ook hier meetmoment één met 15,5% van de variantie (R^2 change = .15, $p < .05$). De lessen zorgen niet voor een significante stijging van de variantie (R^2 change = .39, $p < .05$). Ook voor meisjes blijkt de belangrijkste voorspeller van attitude verandering op meetmoment twee met 83,1% van de variantie verklaard door meetmoment één (R^2 change² = .83, $p < .05$). Na toevoegen van de Stay in Love lessen in het model vindt er geen significante verandering plaats ($R^2 = .00$, $p < .05$) (zie tabel 1).

Tabel 1. *Regressie analyse voorspelling van attitude ten opzichte van relationeel geweld vanuit attitude op meetmoment één en het wel of niet volgen van de Stay in Love lessen.*

Model 1	Jongens		Meisjes		Totaal	
	β	R^2	β	R^2	β	R^2
		<i>change</i>		<i>change</i>		<i>change</i>
Meetmoment 1	.394	.155	.911	.831	.812*	.659*
Hebben de lln. wel/geen les gehad	.063	.004	-.012	.000	-.001	.000

* $p < .05$

Onderzoeksvraag 2: *Leidt een goede manier van lesgeven een grotere attitudeverandering op?*

Het toevoegen van de variabele manier van lesgeven zorgt niet voor een significante variantie ($R^2 = -.017$, $p < .05$). Voor jongens en meisjes levert de manier van lesgeven ook geen significante variantie op (jongens: $R^2 = -.002$, meisjes: $R^2 = -.000$, $p < .05$) (zie tabel 2).

Tabel 2: Regressie analyse voorspelling van attitude ten opzichte van relationeel geweld vanuit attitude op meetmoment één en het wel of niet volgen van de Stay in Love lessen en manier van lesgeven.

Model 2	Jongens		Meisjes		Totaal	
	β	R^2	β	R^2	β	R^2
		<i>change</i>		<i>change</i>		<i>change</i>
Meetmoment 1	.394*	.155*	.911*	.831*	.812*	.659*
Hebben de lln. wel/geen les gehad	.063	.004	-.012	.000	-.001	.000
Manier van lesgeven	.000	-.002	.001	-.027	.000	-.017

* $p < .05$

Onderzoeksvraag 3: Levert de sekse van de docent tot een verschil in het wel of niet veranderen van de attitude?

De variabele sekse van de docent zorgt niet voor een significante verandering bij de leerlingen in de attitudeverandering ($R^2 = .000$, $p < .05$). Voor zowel jongens als meisjes geldt hetzelfde ($R^2 = .000$ $p < .05$). Deze resultaten zijn niet significant (zie tabel 3). Wanneer er gekeken wordt of er een interactie-effect

Tabel 3: Regressie analyse voorspelling van attitude ten opzichte van relationeel geweld vanuit attitude op meetmoment één en het wel of niet volgen van de Stay in Love lessen, manier van lesgeven en de sekse van de docent.

Model 3	Jongens		Meisjes		Totaal	
	β	R^2	β	R^2	β	R^2
		<i>change</i>		<i>change</i>		<i>change</i>
Meetmoment 1	.394*	.155*	.911*	.831*	.812*	.659*
Hebben de lln. wel/geen les gehad	.063	.004	-.012	.000	-.001	.000
Manier van lesgeven	.000	-.002	.001	-.027	.000	-.017
Sekse docent	-.011	.000	-.011	.000	.003	.000

Onderzoeksvraag 4: Levert de overeenkomst tussen de sekse van de leerling en de docent een groter verschil op in attitudeverandering?

De variabele same-sex van docent en leerling zorgt niet voor een significante verandering bij de leerlingen in de attitudeverandering ($R^2 = .002$, $p < .05$). Voor zowel jongens als meisjes geldt hetzelfde (jongens: $R^2 = .006$, meisjes: $R^2 = .000$, $p < .05$). Deze resultaten zijn niet significant (zie tabel 4).

Tabel 4: Regressie analyse voorspelling van attitude ten opzichte van relationeel geweld vanuit attitude op meetmoment één en het wel of niet volgen van de Stay in Love lessen, manier van lesgeven, de sekse van de docent en samesex docent/leerling.

Model 4	Jongens		Meisjes		Totaal	
	β	R^2	β	R^2	β	R^2
		<i>change</i>		<i>change</i>		<i>change</i>
Meetmoment 1	.394*	.155*	.911*	.831*	.812*	.659*
Hebben de lln. wel/geen les gehad	.063	.004	-.012	.000	-.001	.000
Manier van lesgeven	.000	-.002	.001	-.027	.000	-.017
Sekse docent	-.011	.000	-.011	.000	.003	.000
Samesex docent/leerling	-.078	.006	-.023	.000	-.035	.002

Discussie

Huidig onderzoek is gericht op attitude verandering ten opzichte van relationeel geweld. Het doel van het onderzoek is meer inzicht te krijgen in attitude verandering tegenover relationeel geweld, nadat de leerlingen de vier lessen hebben gehad van Stay in Love. Ook is gekeken naar de invloed van manier van lesgeven, de sekse van de docent en overeenkomstige sekse van docent/leerling op deze verandering. Uit de analyses is gebleken dat het hebben gehad van les geen effect heeft op attitudeverandering. De manier van lesgeven en de sekse van docent en dezelfde sekse van docent en leerling hebben geen modererend effect op eventuele attitudeverandering.

Er zal per hypothese besproken worden wat de resultaten zijn, of deze overeenkomen met de vooraf opgestelde hypothesen en of dit in overeenstemming is met eerder gedaan onderzoek. De eerste hypothese die gesteld is, gekeken naar het wel les hebben gehad, is dat deze groep meer attitudeverandering zou hebben. De hypothese kan niet worden aangenomen. Deze resultaten komen niet overeen met de resultaten uit onderzoek van (Nicolaidis, Curry & Gerrity, 2005), (Safer, 1994). Deze literatuur toonde aan dat een preventief programma, zoals Stay in Love, effectief is om attitude om te vormen. Dit omvormen ontstaat door het geven van informatie over gezonde en ongezonde relaties en het aanleren van communicatie vaardigheden. Mogelijk komen de resultaten niet overeen, omdat Nicolaidis, ed al. (2005) het programma drie jaar lang heeft blootgesteld aan de participanten. Safer, (1994) heeft de lessen opgesplitst in sekse. De jongens en meisjes kregen andere lessen omtrent hetzelfde onderwerp.

Als tweede hypothese is de manier van lesgeven bekeken. Als er gescoord zou worden tussen redelijk en zeer goed door de docenten, dan zou er meer attitudeverandering zijn. Deze hypothese kan niet worden aangenomen. Dit resultaat komt niet overeen met wat er in de literatuur hierover te vinden is. Hieruit blijkt dat wanneer een docent meer aanmoedigend en aan het monitoren is tijdens de les, de informatie bij jongeren beter zou blijven hangen (Forgatch, ed al., 2005). De reden van dit verschil kan zijn doordat bij het onderzoek van Forgatch, ed al. (2005) de docent ook een observerende rol heeft gehad over zijn leerlingen. De docent observeerde zijn leerlingen en wist hierdoor welke leerlingen extra aandacht nodig hadden. Deze leerlingen moeten meer aangemoedigd en gemonitord worden. Verder was de steekproef in het onderzoek van Forgatch, ed al. (2005) groter dan de gebruikte steekproef van dit huidige onderzoek.

De derde hypothese over de sekse van de docent, was dat leerlingen die les kregen van een vrouwelijke docent meer attitudeverandering zouden hebben dan de leerlingen die les hadden gehad van een mannelijke docent. Deze hypothese moet worden verworpen. Dit resultaat komt deels niet overeen met eerder onderzoek. Er is gebleken dat sekseverschillen van docenten verschillende resultaten opleverde. Er blijken verschillen te zijn tussen mannelijke en vrouwelijke docenten in hun manier van lesgeven en in de voorkeur naar leerlingen toe. Het verschil in resultaat van huidig onderzoek kan er aan hebben gelegen dat Timmermans & van Essen (2004) zich deels hebben uitgesproken hierover door gebruik te maken van oude literatuur. Een andere verklaring hiervoor kan zijn dat sekse van de leerkracht geen verschil maakt in het cognitieve functioneren en dat het geen effect heeft op de houding van de leerlingen in de klas (Timmerman & van Essen, 2004). Als tweede verklaring kan gegeven worden dat het onderwijs professioneler is geworden, waardoor het een mogelijkheid is geworden dat zowel mannelijke als vrouwelijke docenten op dezelfde manier les zijn gaan geven (Timmerman & van Essen, 2004). Tot slot blijkt dat de beroepsmotivatie anders is tussen mannen en vrouwen, maar dit geeft nog niet aan dat er een typisch mannelijke of vrouwelijke manier is van lesgeven (Volman, 2004).

De vierde hypothese over de sekse van zowel docent als leerling verwachtte dat wanneer de sekse overeenkomstig zou zijn de attitudeverandering meer zou zijn. Deze hypothese kan niet worden aangenomen. Als verklaring hiervoor kan gelden dat ook hiervan de gebruikte literatuur achterhaald is (Timmermans, & van Essen, 2004). Daarnaast zijn er voornamelijk vrouwelijke docentes in het onderwijs. Meer vrouwelijke docentes voor de klas betekent dat dit beeld voor leerlingen meer geconditioneerd is, waardoor leerlingen hieraan wennen (Timmerman & van Essen, 2004). En daarnaast geldt opnieuw het argument dat het onderwijs is geprofessionaliseerd. Zowel mannelijke als vrouwelijke zijn gelijk opgeleid en daardoor bestaat de kans dat ze op dezelfde manier les geven (Timmerman & van Essen, 2004).

Mogelijk wordt er geen significant resultaat gevonden, omdat de verdeling tussen jongens en meisjes niet normaal verdeeld is. Meisjes waren in de meerderheid, nl. 306 meisjes en 228 jongens. Daarnaast was de verdeling tussen controlegroep en experimentele groep ongelijk verdeeld. In totaal hadden 312 leerlingen geen les gehad en 228 leerlingen wel.

Zwaktes van het onderzoek

De zwaktes van dit onderzoek zitten in de te kleine steekproef. In dit onderzoek zijn +/- 800 onderzocht, maar niet alle leerlingen hadden beide meetmomenten bijgewoond,

waardoor er geen vergelijking gemaakt kon worden tussen deze twee metingen. Deze leerlingen moesten dus uit het bestand gehaald worden. Ook was de sekse van de docenten belangrijk in dit onderzoek en van een aantal leerlingen was dit niet bekend, dus ook deze leerlingen moesten uit de lijst gehaald worden. Er bleven uiteindelijk 534 leerlingen over.

Ten tweede zijn de korte lestijden en het aantal lessen een zwakte in dit onderzoek. De vier Stay in Love lessen heb elk 50 minuten geduurd. Wanneer de stof verdeeld zal gaan worden over meer dan vier lessen van langere duur dan 50 minuten, zal de haalbaarheid van het overbrengen van de stof waarschijnlijk stijgen. Ook zal er meer aandacht gegeven moeten worden aan de docententraining. Bij niet alle docenten drong de essentie van deze lessen goed door, waardoor de lessen minder zorgvuldig werden uitgevoerd dan zou moeten.

Wanneer gelet wordt op de ethische verantwoording van dit onderzoek, is hier geen eenduidig antwoord op te geven. Vooral bij kinderen moet er rekening mee worden gehouden, omdat deze beïnvloedbaar zijn. De vragen die aan de kinderen gesteld worden kunnen lastig voor ze zijn, omdat kinderen nog niet het nut in kunnen zien van het onderzoek. Een vraag beantwoorden over of je geweld gebruikt kan voor een leerling van 12 jaar nog erg confronterend zijn. Daarom moet hier altijd voorzichtig mee worden omgegaan en rekening worden gehouden.

Ten derde is het voor volgend onderzoek goed om niet alleen manier van lesgeven erbij te betrekken, maar alle onderdelen van de observatielijst. Als dit gedaan wordt kan er gekeken worden of de lessen juist zijn uitgevoerd, zoals bedoeld is. Het kan nu namelijk zo zijn dat dit niet het geval is, waardoor er geen significant resultaat gehaald is, omdat de lessen onjuist gegeven kunnen zijn.

Tot slot is attitude gebaseerd op verschillende manieren. Als deze gebaseerd is op cognitie veranderd de attitude alleen wanneer met rationele argumenten wordt geprobeerd het gedrag te veranderen. Echter als de attitude is gebaseerd op emoties, moet het weerlegd worden met een andere emotie (Chaiken, 1995, in: Aronson, Wilson & Akert, 2005, blz. 215-216). Het is dus van belang dat een docent doorheeft op wat voor een manier het gedrag is ontstaan bij zijn leerlingen. Daarnaast is het belangrijk dat in de les zowel rationele als emotionele argumenten genoemd worden, zodat elke leerling aangesproken kan worden door de stof.

Sterke punten onderzoek

De sterke punten van dit onderzoek zijn dat de gebruikte vragenlijsten voldoende betrouwbaar zijn gebleken. Daarnaast zijn zowel nominaties en zelfrapportages meegenomen in de analyses. Hierdoor werd duidelijk dat kinderen elkaar anders beoordeelden dan dat ze zichzelf beoordelen. Dit kan van invloed zijn op de resultaten.

Vervolgonderzoek

Voor vervolg onderzoek is het belangrijk dat er een grotere steekproef komt, zodat de groep met les groter wordt. Dit is belangrijk om meer significante resultaten uit dit onderzoek te kunnen halen. Om te weten te komen wat het effect van de lessen zal zijn op langere termijn is het goed om de periode van het meten van de attitudeverandering te vergroten. Nu is alleen gekeken naar het korte termijn effect.

Daarnaast is het goed om het Stay in Love programma een groter onderdeel te laten maken van een lesprogramma die op scholen zijn. Uit dit onderzoek bleek dat het voor scholen lastig was de Stay in Love lessen tussen het normale lesprogramma in te plannen. Hierdoor is het onderwerp niet goed gaan leven bij de jongeren en ook niet bij de docenten. Daarnaast moeten de leraren meer bewust worden gemaakt van de doelen van het programma. Door de onbewustheid hierover waren leraren niet zorgvuldig in het behandelen van de stof.

Uit literatuur blijkt er verschil te zijn wanneer er gekeken wordt naar het vak waarin de docent lesgeeft. Mannelijke wiskunde, literatuur en taalleraren hebben meer interacties richting de jongens in hun klas dan naar de meisjes in de klas (Duffy, ed al, 2002). Voor vervolgonderzoek zou hiermee rekening gehouden kunnen worden.

Tot slot is het belangrijk om de communicatie tussen de regiocoördinatoren, de onderzoeksgroep van de Universiteit Utrecht en de deelnemende scholen beter te laten verlopen. Door miscommunicatie over en weer zijn er een aantal misverstanden geweest die er niet geweest hoefden te zijn. Hierdoor werd de motivatie voor het lesprogramma minder, wat weer invloed heeft op het beoogde effect.

Bijlagen 1: Referenties

Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2005). How do attitudes change? *Social Psychology*, 5th ed. (pp. 215-216) New Jersey: Pearson Education.

Avery-Leaf, S., Cascard, M., O'Leary, K.D. & Cano, A. (1997). Efficacy of a Dating Violence Prevention Program on Attitudes Justifying Aggression. *Journal of Adolescent Health*, 21, 11-17.

Borne, A. van den, (2006) *Stay in Love. Primaire preventie van relatiegeweld onder jongeren. Proces evaluatie*. Trimbos-instituut, Utrecht.

Cruickshank, D.R., & Haefele, D. (2001). Good Teachers, Plural. *Educational leadership*, 58:5, 26-31.

Dahlberg, L.L, Toal, S.B., & Behrens, C.B. (1998). Measuring Violence-Related Attitudes, Beliefs and Behaviors among Youths. *A compendium of Assessment Tools*. Division of Violence Prevention. Atlanta:Georgia.

Dijk, T. J. van, Oppenhuis, E. (1997). *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag: Stafbureau Informatie, Voorlichting en Publiciteit, Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, Ministerie van Justitie.

Dijk, T. van, Flight, S., Oppenhuis, E. en Duesmann, B. (1997). *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening*. Hilversum: Intomart

Duffy, J., Warren, K. & Walsh, M. (2001). Classroom interactions: Gender of Teacher, Gender of Student, and Classroom Subject. *Sex Roles*, 45, 579-593.

Ferwerda, H. (2007). *Met de deur in huis: Omvang, aard, achtergronden en aanpak van huiselijk geweld in 2006 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem/Dordrecht: Advies- en onderzoeksgroep Beke.

Fincham, Cui, Braithwaith en Pasley, (2008). Attitudes Toward Intimate Partner Violence in Dating Relationships. *Psychological Assessment*, 20, 260-269.

Forgatch, M.S., Patterson, G.R., & DeGarmo, D.S. (2005). Evaluating fidelity: Predictive validity for a measure of competent adherence to the Oregon model of parent management training (PMTO). *Behavior Therapy*, 36, 3-13.

Foshee, V., & Langwick, S. (2004). *An Adolescent Dating Abuse Prevention Curriculum Nine-Sesson Safe Dates Curriculum*. Hazelden: Minnesota.

Hickman, L.J., Jaycox, L.H. & Aronoff, J. (2004). Dating Violence among Adolescents. Prevalence, Gender Distribution, and Prevention Program Effectiveness. *Trauma, Violence and Abuse* 5, 123-142.

Jackson, S.M. (1998). Issues in the Dating Violence Research: A Review of the Literature. *Aggression and Violent Behavior*, 4, 233-247.

Johnson, M. P., & Ferraro, K. J. (2000). Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 948-963.

Jones, L.E. (1991). The Minnesota school curriculum project: A statewide domestic violence prevention project in secondary schools. In B. Levy (Ed.) *Dating violence: Young women in danger* (pp. 258-266). Seattle: Seal Press.

Lünneman, K.D. en Bruinsma, M.Y. (2005). *Geweld binnen en buiten. Aard, omvang en daders van huiselijk geweld in Nederland*. Den-Haag: Boom Juridische Uitgevers

Nicolaidis, C, Curry, M., & Gerrity, M. (2005). Measuring the Impact of the Voices of Survivors Program on Health Care Workers' Attitudes Toward Survivors of Intimate Partner Violence. *Journal of general internal medicine*. 20, pp. 731-737.

Paul, E.L. & White, K.M. (1990). The Development of intimate relationships in late adolescence. *Adolescence*, 25, 375-400.

Price, E.L., Byers, E.S., & The Dating Violence Research Team (1999). The attitudes toward dating violence scales: Development and Initial Validation. *Journal of Family Violence*, 14, 351-375.

Reese-Weber, M. (2008). A new experimental method assessing attitudes toward adolescent dating and sibling violence using observations of violent interactions. *Journal of Adolescence*, 31, 857-876.

Reinke, W.M., & Herman, K.C. (2002). Creating school environments that deter antisocial behavior in youth. *Psychology in schools*, 39 (5), 549-559.

Safer, A. (1994). Healthy Relationships: A Violence Prevention Curriculum. In Renzetti, C.M, Edleson, J.L., & Bergen, R.K. Violence against women (pp.398-400). California: Sage Publications Inc.

Simonelli, C.J., Mullis, T., Elliot, A.N. & Pierce, T.W. (2002). Abuse by Siblings and Subsequent Experiences of Violence Within the Dating Relationship. *Journal of Interpersonal Violence*, 17, 103-121.

Trimbos, (2009). Jongeren leren hoe de liefde werkt. Te vinden via de website: <http://www.trimbos.nl/default24185.html?back=1&date=1>.

Twisk, J. (2002) *Applied Longitudinal data Analysis for Epidemiology. A practical guide*. University Press: Cambridge.

Vink., R.M. (2008). Factsheet Huiselijk geweld: feiten en cijfers. Utrecht : Movisie

Vlachos, S., & Hoop, W., de (2007). Het behandelbeloop van seksuele delinquenten in een TBS-kliniek: zes magere jaren? *Tijdschrift voor seksuologie*, 31, 73-79.

Volman, M. (2004). Jongens en juffen, wat is het probleem? *Pedagogiek*, 2, 107-111.

Wied, M. de, Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive behavior*, 33, 48-55.

Bijlagen 2: Observatielijst / vragenlijst

(A) Uitvoer programma

<i>Vragen beantwoorden gedurende de hele les(A) Inhoud</i>				
Les 1: Wat is een leuke/goede relatie en wat is partner geweld?	Actief of instructief?	<i>Sluit goed aan</i>	<i>Sluit redelijk aan</i>	<i>Sluit niet aan</i>
		9 8 7	6 5 4	3 2 1
(1) Introductie op het lessenprogramma en omgangsafspraken (5 min)	<i>Instructief</i>			
(2) Hoe ziet je ideale verkering eruit? (15 min)	<i>Actief</i>			
(3) Hoe wil je behandeld worden en hoe ga jij met je vriend(in) om? (15 min)	<i>Beide</i>			
(4) Hoe maak je aan je vriend(in) duidelijk wat jij wilt? (5 min)	<i>Actief</i>			
(5) Afsluiting (5 min)	<i>Instructief</i>			
Opstelling: (in kring? Achter tafels?)				
Ruimte voor extra opmerkingen over de inhoud van het programma:				

Vragen beantwoorden in de eerste vijf minuten van de les

(C) Betrokkenheid leerkracht en het creëren van een veilige sfeer in de klas			
	<i>Goed</i>	<i>Redelijk</i>	<i>Onvoldoende</i>
	9 8 7	6 5 4	3 2 1
Is er expliciet verwezen naar vertrouwelijkheid van alles dat wordt besproken?			
Afspraken gemaakt over respectvol met elkaar omgaan?			
Afspraken over woordgebruik gemaakt?			
Doen de leerlingen actief mee met het maken van deze afspraken?			
Ruimte voor extra opmerkingen over de afspraken die worden gemaakt aan het begin van de les:			

(C) Kwaliteit van de uitvoering*Vragen alleen beantwoorden indien er sprake is van een rollenspel*

(C) Rollenspel				
Wordt er gebruik gemaakt van rollenspelen?: JA / NEE	Gemiddelde duur rollenspel:			
Hoe vaak wordt er gebruik gemaakt van rollenspel?	1 keer	2-3 keer	4-5 keer	> 5 keer
Aantal betrokken leerlingen:	1-2 leerlingen voor de klas	>2 leerl. voor de klas (afgewisseld)	Klassikale oefeningen	Anders nl.:
	Goed		Redelijk	Onvoldoende
	9 8 7		6 5 4	3 2 1
Hoe is de uitleg voorafgaand aan een rollenspel				
Wordt er een voorbeeld gegeven?: NEE / JA, hoe goed? →				
Hoe is de begeleiding tijdens een rollenspel?				
Is er een terugkoppeling na elk rollenspel?: NEE / JA, hoe goed? →				
Ruimte voor extra opmerkingen over de rollenspelen:				

Vragen beantwoorden tijdens het **tweede deel** van de les (hoe ziet je ideale verkering eruit?)

(C) Structuur				
	Turven	<i>Goed</i>	<i>Redelijk</i>	<i>Onvoldoende</i>
		9 8 7	6 5 4	3 2 1
Geeft duidelijke informatie en uitleg				
Geeft samenvattingen van de stof				
Volgt een agenda				
Aandacht voor lesstof goed verdeeld; belangrijke lesstof krijgt meer aandacht dan bijzaken				
Heeft goede overgangen in het lesprogramma				
Geeft autoritatief leiding (leiding zonder 'te bazig' te zijn)				
Ruimte voor extra opmerkingen over de structuur van het programma:				

Vragen beantwoorden tijdens het **tweede deel** van de les (hoe ziet je ideale verkering eruit?)

(C) Verbale hulpmiddelen (turven)	Voorgekomen?	Turven
Normaliseren	JA / NEE	
Parafraseren (kort samenvatten van wat gezegd is)	JA / NEE	
Humor	JA / NEE	
Reflecteren	JA / NEE	
Betrokken 'onderbrekingen' (Bijv.: "Ja", "uhu", en knikken)	JA / NEE	
Ruimte voor extra opmerkingen:		

Vragen beantwoorden tijdens het **derde deel** van de les (Hoe wil je behandeld worden en hoe ga jij met je vriend(in) om?)

(C) Manier van lesgeven (competent execution)	<i>Goed</i>	<i>Redelijk</i>	<i>Onvoldoende</i>
	9 8 7	6 5 4	3 2 1
Stimuleren van het aanleren van vaardigheden (zoals scaffolding en positieve bekrachtiging)			
Disciplinerend kunnen zijn (daadkrachtig begrenzen van ongewenst gedrag)			
Balans tussen stimuleren en disciplineren			
Monitoren (controleren van de voortgang van de leerlingen tijdens opdrachten)			
Probleemoplossende vaardigheden (Bijv.: hoe wordt omgegaan met een conflict in de klas?)			
Hoe is de balans tussen actief lesgeven en verbaal lesgeven			
Betrekt de leerlingen bij de les			
Brengt gesprekken steeds terug naar het onderwerp van de les			
Ruimte voor extra opmerkingen over de manier van lesgeven:			

Vragen beantwoorden tijdens het derde lesdeel van de les (Hoe wil je behandeld worden en hoe ga jij met je vriend(in) om?)

(C) Betrokkenheid leerkracht en het creëren van een veilige sfeer in de klas	<i>Goed</i>	<i>Redelijk</i>	<i>Onvoldoende</i>
	9 8 7	6 5 4	3 2 1
Lichaamshouding open en uitnodigend			
Responsiviteit (reageren op vragen en commentaar van de leerlingen)			
Benadrukken van de verschillen tussen ervaringen van jongeren met liefde en relaties en het normaliseren van deze verschillen.			
Respect voor elkaars mening benadrukken en ook respect voor diversiteit			
Controleren dat er niet wordt uitgelachen (afspraken maken: lachen mag, uitlachen niet)			
Sfeer in de klas – blijft het luchtig?			
Ruimte voor extra opmerkingen over de betrokkenheid van de leerkracht en de sfeer in de klas:			

(D) Betrokkenheid van de leerlingen

Vragen beantwoorden tijdens het vierde lesdeel (Hoe maak je aan je vriend(in) duidelijk wat jij wilt?)

(D) Gedrag leerlingen		<i>Goed</i>	<i>Redelijk</i>	<i>Onvoldoende</i>
		9 8 7	6 5 4	3 2 1
Hoe coöperatief en betrokken zijn de leerlingen?				
Hoe is de luisterhouding van de leerlingen?				
Worden de uitleg en de aanwijzingen van de leerkracht serieus genomen?				
Is er sprake van actieve betrokkenheid van de leerlingen in het actieve deel van het lesprogramma?				
Worden er vragen gesteld over de lesstof?	Turven:			
Ruimte voor extra opmerkingen over het gedrag van de leerlingen:				

De attitude jegens relationeel geweld schaal

Het is O.K. dat een meisje haar vriend slaat, als hij dat verdient.

Een meisje moet zich aanpassen om haar vriend te plezieren.

Een jongens moet altijd eerst zijn vriendin uit vragen voor hij met zijn vrienden uitgaat.

Het is O.K. voor een jongen om zijn vriendin uit te schelden.

Het is nooit O.K. voor een meisje om haar vriend te slaan.

Meisjes die hun vriend bedriegen mogen worden geslagen.

Het is O.K. voor een jongen om zijn vriendin te slaan, als zij het verdient.

Het is belangrijk voor een jongen om zich altijd te kleden zoals zijn vriendin wil.

Wat haar vriend ook gedaan heeft, een meisje mag hem niet slaan.

Een meisje zou haar vriendinnen niet moeten zien, als haar vriend dat vervelend vindt.

Een persoon heeft het recht geweld te gebruiken als hij/zij beledigt wordt.

Het is niet erg om een meisje onder druk te zetten om sex te hebben.

Soms kan een jongen het niet helpen zijn vriendin te slaan, als ze hem boos maakt.

Het is O.K. dat een meisje haar vriend uitscheldt.

Een jongen mag zijn vriendin niet aanraken, tenzij zij dat prettig vindt.

Het is O.K. voor een meisje om haar vriend te dwingen om haar te kussen.

Een persoon is niet verantwoordelijk voor wat hij/zij doet wanneer hij/zij dronken is.

Een meisje moet haar vriend niet aanraken, tenzij hij dat prettig vindt

Wanneer een jongen tijdens een date betaalt is het O.K. dat hij zijn vriendin onder druk zet om sex te hebben.

Een persoon kan een relatie waarin geweld voorkomt verbreken als hij/zij dat echt wil.

Soms hebben jongeren geen andere keus dan geweld te gebruiken tegenover hun vriend/vriendin

Meisjes mogen nooit liegen tegen hun vriendjes om ze over te halen sex te hebben.

Sommige jongeren kunnen niet anders dan in een gewelddadige relatie blijven.

Alles wordt beantwoord op een 5 punts schaal:

heel erg mee oneens

beetje mee oneens

niet mee eens en niet mee oneens

beetje mee eens

heel erg mee eens